

Tanhu tanssin nimityksenä

Yleiskielessämme voinee sanoa *tanhu* -substantiivilla ja sen verbijohdoksella *tanhuta* olevan nykyisin kaksi käyttöpiiriä. Normaalioproosassa *tanhu* merkitsee tavallisesti ns. 'kansantanssia, karkeloa, piirileikkiä'. Niinpä Alanteen Suomalais-englantilainen sanakirja (1956) selittää, että *tanhu* = '(leikki) play, sport; (kansanomainen tanssi) folk dance' ja *tanhuta* = 'dance, be dancing (folk dances)'. Anni Collanin kisailuoppaassa »Suomalainen kisapirtti« (1928) mainitaan sellaisia, ilmeisesti vain määreosiltaan kansanomaisia tanssien nimiä kuin *kaula-*, *niitto-*, *pitkä-* ja *tolppatanhu*. Taiderunoudessa taas *tanhu* ja *tanhuta* saattavat esiintyä myös normaaliproosan *tanssi* ja *tanssia* -termien ylätyylisinä vastineina, esim.: »Tie suora, tallattu, | *t a n h u t t u* riemuin, | kuljettu kuormin | raskain« (Severi Nuormaa, Niin olkoon, 1915, s. 67); »Ja hänet t a n h u n vilinään | kun kainalossa vien, | kun kieputaan ja kiidetään, | täys onnen poika lien« (Goethe—Manninen, Runoja, 1928, s. 8); »Mun tomustani paino katoaa, | mun käsivartes niinkuin tuuli tempaa. | . . . | Oi minne vie mun ihmeellinen t a n h u s ?« (Kaarlo Sarkia, Runot, 1944, s. 193).¹

Sanakirjoissa verbi *tanhuta* esiintyy huomatakseni ensi kertaa vasta Europauksella (1853), joka selittää, että 'dansa' on suomeksi *tanssia*, *tanhuta* (mutta ruotsin 'dans'-substantiivia vastaamassa ovat vain *tanssi* ja *hyppy*); Eurén (1860) tuntee jo sanat *tanhu* 'dans' ja *tanhuella* 'dansa'; Lönnrotin (1880) ruotsinnokset kuuluvat: *tanhu* 'dans, lek' ja *tanhuta* 'hoppa, dansa'; lisävihkoon (1886) on ilmaantunut myös *tanhata* = 'tanhuta'.

Varhaisimmat tiedossani olevat varsinaiset kirjallisuusesiintymät ovat vuosilta 1848 ja 1835. Edellinen on C. G. Borgin suomentamassa ja erillisenä vihkosena Helsingissä julkaisemassa Andersenin »Sadussa Punasista Kengistä« (s. 9): »Yhäti tansi hän ja tansia täytyi hänen yön pimeydessä. Kengät kuljettivat häntä ohdakkeitten ja orjantappurain läpi, siksi että veri vuoti kantasista; hän t a n h u s i kankaan poikki pienelle, yksinäiselle mökille.«² — Jälkimmäinen, vanhempi esiintymä on Otto Tarvasen samaten erillisenä pai-

¹ Sitaattiviittaukset olen saanut Nykysuomen sanakirjan arkistosta.

² Otettakoon tähän vertauksen vuoksi vastaava kohta Martti Rapolan toista sataa vuotta myöhemmin suomentamasta valikoimasta »H. C. Andersenin satuja« (Helsinki 1955): »Yhä hän tanssi, ja tanssia hänen oli pakko, tanssia pimeässä yössä. Kengät kiidättivät häntä yli teräväpiikkisten pensaiden ja kantojen, jotka repivät hänet verille. Niin hän t a n s s i nummen yli pienen yksinäisen mökin luokse.« (S. 28—29.)

notuotteena Helsingissä julkaisemassa saksalaisen kirjailijan Salomon Gessnerin »Der erste Schiffer»-nimisen kertomuksen suomennoksessa »Ensimmäinen Purjehtia»: »Sen tytär, Melida, kasvo kukostavaisessa kauneudessa ei keltään pojalta ihmetelty; ilosissa leikkilöissä ja t a n h u s s a olisi se aina ollut kaunihin kaunokaisista, ihanampi kuin nuori persikpuu, joka ensimmäisen kerran loistaa kauniilla kukkasillaan.»³

1849-vuoden Kalevalassa esiintyy kahdesti verbi *tanhuella*: »Onko Saarella sioa . . . Minun leikki lyöäkseni, Tanner t a n h u e l l a k s e n i» (11: 130), ja: »Onpa saarella sioa . . . Lehot leikki lyöäksesi, Tanner t a n h u e l l a k s e s i» (29: 150). Väinö Kaukonen on osoittanut (Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos, 1956, ss. 82, 247), että jälkimmäisen esiintymän tilalla oli 1835-v:n Kalevalassa säe »Tanner *tanssaellakseni*» ja että tämä pohjautuu Vanhojen Runojen toisintoon (XII: 2 n:o 7455—6), jonka asianomaisen kohdan H. R. Aspelin on v. 1831 kirjoittanut muistiin Sotkamosta seuraavan asuisena: »Minun leikki lyöäkseni Tanner *tansaisellakseni*». Lönnrot on siis vaihtanut kumpaankin Uuden Kalevalan kohtaan kansankielisen *tanssaella*-verbin (sitä kaiketi sotkamolainen turmeltumamuoto tavoittelee) tilalle alkuperäisissä runotoisinoissa esiintymättömän *tanhuella* -sanana. — Substantiivi *tanhu* taas esiintyy Uudessa Kalevalassa kerran (11: 308) ja silloinkin vain yhdyssanan määreosana: »Sie itse valasi vanna, Et kyliä käyäksesi, Hyvänki hypyn halulla, T a n h u j u o k s u n tarpehella». Kuten edellisen säkeen toisintosanasta *hyppy* näkyy, tässä on selvästi kysymyksessä 'tanssia' merkitsevä *tanhu*. Kaukonen on taaskin (mts. 85) osoittanut, että Lönnrot on korjannut välilehdellisessä Vanhan Kalevalan kappaleessaan vastaavassa kansanomaisessa säkeessä esiintyneen *Tansinkana* -sanana *Tanhujuoksun*, joten tässäkin tapauksessa *tanhu* ei ole esiintynyt alkuperäisessä toisinnossa.

Jos sitten katsomme, minkä verran m u r t e e t tuntevat puheenaoleva sanueta, teemme sen yllättävän havainnon, että Sanakirjasäätiön laajat kokoelmat eivät sisällä siitä ainoatakaan luotettavaa tietoa Suomen rajojen sisäpuolelta, eivät myöskään Inkeristä eivätkä Ruotsin Länsipohjasta; samoin vastaavat tiedot puuttuvat karjala-aunuksesta. Sen sijaan V e r m l a n n i n suomesta on olemassa useita varmoja muistiinpanoja. Jo Torsten G. Aminoff mainitsee teoksessaan »Tietoja Wermlannin Suomalaisista» (1876, Suomi II: 11 s. 244) verbin *tanhoan* 'tanssin' liittäen siihen huomautuksen: »Vertaa Kalevalan: tanhaella» [pitäisi siis olla: tanhuella]; esimerkkinä sanan käytöstä hänellä on (s. 236) arvoitus: »Kuiva näre kalliolla t a n h a t a tahtoi [= 'tahtoo']. — Myllyn kara.» Nelisenkymmentä vuotta myöhemmin tekemällään

³ Otto Tarvasesta ja hänen kielenkäytöstään ks. V. A. Haila, Vir. 1923 s. 49—. — Viitauksista Borgiin ja Tarvaseen saan kiittää Nykysuomen sanakirjan arkistoon liitettyjä A. V. Koskimiehen poimintoja.

keruumatkalla Lauri Kettunen merkitsi samasta verbistä infinitiivin *tanhata* 'tanssia, karkeloida' (näin teoksessa »Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisen kieleen», 1909, »oudompien sanojen selityksissä» s. 144) sekä (s. 45) nasaalivokaalilliset ja morfologisen analogian sekundäärisiksi muokkaamat taivutusmuodot *tähtoan*, *tähtoa*, *tähtoamän* ynnä johdoksen *tähtüttä* [kai = 'tanssittaa']; lisäksi Kettusella on yhdyssubstantiivi *tähtmies* [määreosa nähtävästi deverbaalista < **tanhtu* tjs., yhdysosan merkityksenä kaiketi 'tanssija'].⁴ Virittäjässä 1909 s. 69 Kettunen lisää näihin vielä *i*-loppuisen substantiivin *tanhi*: »Ja metsäsuomalaiset kuuluivat menneinä aikoina ylen 'skarpasti' *tanhanneen*, *tanhanneen* niin vanhat kuin uudenaikaisemmat *tanhit*.» Ja vihdoin samaisesta metsäsuomalaisen murteesta on olemassa sikäläisen synnynnäisen murteenpuhujan Olov Olovssonin v. 1955 omasta aloitteestaan valmistamassa sanaluettelossa, jota käsikirjoituksena säilytetään Sanakirjasäätiön arkistossa Helsingissä, seuraavat merkinnöt ruotsinnoksineen: *tanhata* 'dansa', *tanhtoa* 'dansar', *tanhi* 'dans'.

Jos käytettävissämme ei olisi edellä mainittuja Otto Tarvasen ja Vermlannin murteen todisteita, olisi houkuttelevaa ajatella, että *tanhu* 'tanssi' ja *tanhuella* 'tanssia' olisivat Lönnrotin henkilökohtaisia sepitteitä ja vasta Kalevalasta liikkeelle lähteneitä. Tarvasen olisi kuitenkin ollut työläs v. 1835 painettuun kirjaseensa saada *tanhu* -substantiiviaan Kalevalasta, sillä ensinnäkin siellä esiintyi vain v e r b i *tanhuella* ja toiseksi sekin ainoan kerran 18. runossa, joka sisältyi vasta maaliskuun alussa 1836 painosta valmistuneeseen Vanhan Kalevalan toiseen puoliskoon.⁵ Ja aivan mahdoton tietysti on kuvitellakaan, että Keski-Skandinavian metsäsuomalaiset olisivat saaneet murteeseensa tartuntaa Kalevalasta. Sen sijaan tuntuu luontevalta olettaa, että Saarijärvellä syntynyt Tarvanen (varsinaiselta nimeltään Otto Tandelfelt), joka ensimmäisissä julkaisuissaan pyrki viljelemään pohjoishämäläisen kotiseutunsa savolaista kansanmurretta⁶, on oppinut *tanhunsa* suoraan Saarijärven kansankielestä. Tämä on sitä todennäköisempää, kun Vermlannin suomalaiset ovat tunnetusti peräisin suurin piirtein samalta murrealueelta ja ovat ilmeisesti tuoneet käsiteltävämme 'tanssimisen' nimitykset mukanaan Ruotsiin pohjoishämäläis-savolaisilta tyyssijoiltaan viimeistään 1600-luvulla. Kukaties C. G. Borgin⁷

⁴ Vrt. Ojansuun arvostelua Vir. 1909 s. 175.

⁵ Aarne Anttila, Elias Lönnrot I s. 236. Toinen puolisko eli »osa» alkaa runosta 17, ja sen painovuodeksi on kyllä merkitty vuosi 1835, mikä siis ei ole sama kuin todellinen ilmestymisvuosi.

⁶ Ks. V. A. Haila, Vir. 1923 s. 50—.

⁷ Borg, joka oli syntynyt Keski-Pohjanmaan Vihannista ja käynyt alkeiskoulunsa Oulussa, oli varmaan lapsuudestaan pitäen saanut hyvää pohjaa suomen kielen tuntemukselleen, koska hänen tiedetään jo parikymmenvuotiaana kirjoitelleen julkisuudessa suomen kieltä koskevista asioista ja koska hänestä noin 30-vuotiaana tuli yliopiston suomen kielen ylimääräinen lehtori sekä vähän myöhemmin senaatin suomen kielen kääntäjä. Ks. E. A. Tunkelon kuvausta hänestä Kans. elämäkerrastossa (I 306—).

1848 käyttämä *tanhuta* -verbi sekin on välittömästi kansankielestä ammennettu; muistettakoon, että Vanhassa Kalevalassa esiintyi vain frekventatiivi *tanhuella* ja sekin ainoastaan kerran. — Lönnrot puolestaan on arvatenkin tuntenut nuo Kalevalaan sijoittamansa muodot, joskaan ei runotoisinnoista — Vanhojen Runojen laajoissa sanahakemistoissa niistä ei ole merkkiäkään —, niin sentään kansankielestä hänkin.

*

Entä mistä tällainen koreografian termi on lähtöisin niissä varmaankin sangen harvoissa murteissa, joissa se on ollut tunnettu? Lauri Kettunen on Virittäjässä 1909 s. 69 ohimennen lausunut, että »Samaan sanaperheeseen [kuin *tanhu* ja *tanhuta*] kuuluu myös tuo tuttu *tanhua*, tavallisimmin = aukea paikka», ja hän on käsitykseni mukaan tässä osunut oikeaan. Väite ansaitsee kuitenkin jonkin verran myös perustelua.

Tanhua erilaisine murrevariantteineen (*tanhuva*, *tanhuo*, *tanhuu*, *tanhut*, *tanhu*, *tanho* ja *tanhoo*, jotka kaikki — niinikään myös itse *tanhua* — ovat palautettavissa lähinnä asuun *tanhut*) on kuten tunnettua jo kantasuomeen germaaniselta taholta saatu laina⁸, jolla on vastineet myös karjala-aunuksessa, lyydiläismurteissa, vepsässä ja virossa. Suomen sanan merkitykset voidaan ryhmittää esim. seuraavasti⁹: 1) 'karjakuja, aitojen välinen tie' (Vars.-Suomi, Satak., Sydän- ja Pohjois-Häme, Keski-Pohjanmaa), 2) 'pihamaa ja sen lähialueet; poljettu tanner, karjanlypsytarha, viljelemätön kenttä' (mm. Kaakkois- ja Itä-Häme, Keski-Suomi, Savo, Karjalan kannas, Peräpohjola), 3) *tanhuall|a*, *-e* 'ulkona, ulos' (Pohjois-Savo, Pohjois-Pohjanmaa), 4) 'navetansola, lattiaton ja usein seinätönkin vaja varsinkin eläinsuojana' (Kainuu, Raja- ja Itä-Karjala). Germ. lainanantajataholla tavataan miltei tarkoin kaikki samat merkitykset, ja niiden katsotaan palautuvan lähinnä merkitykseen 'poljettu tanner' (Hellquist s. v. *tå* 2, Kluge — Mitzka¹⁷ s. v. *zäh*). Vain suomessa tavattava merkitys 'leikki, tanssi' on ilmeisesti syntynyt suhteellisen myöhään ja nimenomaan sillä tapaa, että kun sana on ensin kehittynyt 'poljetun aukion' merkityksestä tarkoittamaan 'kisatannerta, leikkikenttää' — tästä jälkimmäisestä merkityksestä on lukuisia tietoja mm. Keski-Suomesta, Itä-Hämeestä, Savosta ja Kannakselta —, se on sitten ehkä kiintynyt määreosaksi joihinkin yhdyssanoihin, esim. juuri sellaiseen kuin Kalevalan *tanhujuoksu*, joka alkuaan on saattanut tarkoittaa 'tanhu(a)lla tapahtunutta juoksua' mutta vähitellen on tajuttu

⁸ Se kuuluu niihin suhteellisen harvoihin ims. kielten muinaisgerm. lainoihin, jotka puuttuvat Thomsenin klassillisesta *Indflydelse*-teoksesta (1869). Sen esitti ensimmäinen Erik Brate 1887 tutkimuksessaan *Äldre Vestmanlagens ljudlära* (Upsala Univ. årsskrift, s. 4).

⁹ Vrt. Eero Elovaaran opintotutkielmaa »Pihamaa ja sen nimitykset suomen murteissa» (1957, käsikirjoitus Sanakirjasäätiön arkistossa) s. 93—104.

merkitseväksi 'kisa juoksua, leikki karkeloa'; tällöin on jo päädytty tulokseen *tanhu* = 'kisa'¹⁰, joka sitten myös elliptisesti irtautuneena on loiton-tunut lähtökonneksioistaan itsenäiseksi sanaksi. Tuntuu loogiselta olettaa tämän merkityksenkehityksen tapahtuneen mm. juuri sellaisilla alueilla, missä *tanhut* alkuperäisessäkin merkityksessään on kehittynyt asuun *tanhu* (siis myös taivutusvartaloltaan lyhyt-*u*:lliseksi). Tällaisia suhteellisen yhtenäisiä *tanhu*-seutuja ovat nykyisin Keski-Pohjanmaalla Kalajoen—Alavieskan—Lohtajan tienoilta etelään päin ainakin Perhoon asti ulottuva murrealue sekä toisaalla osa Varsinais-Suomea. Näin ollen *tanhu* 'tanssi' tai *tanhuta* 'tanssia' -sanan ensimmäisten varsinaisten kirjallisuudessakäyttäjien Otto Tarvasen ja C. G. Borgin kummankin kotiseutu on sijainnut tuon pohjoisemman *tanhu*-alueen tuntumassa. — Verbi *tanhuta* on säännöllinen denominaalijohdos, joka ei kaipaa selitystä. Teoreettisesti on tietenkin ajateltavissa, että verbi on siirtynyt 'tanssimisen' merkitykseen suoraan 'tannertamisen, tanhuan talaamisen' merkityksestä eikä siis välttämättä edellytä aikaisempaa *tanhu*-substantiivin kehitystä 'tanhua' > 'tanssi'. Vermlannin *a*-vartaloinen *tanhata*, joka Aminoffin julkaisusta varmaan kulkeutui myös Lönnrotin lisävihkoon, on ilmeisesti myöhäisen analogian synnyttämä kuten niinikään saman murteen ainoalaatuinen *tanhi* -substantiivi.

Olettamamme kehitys *tanhu* 'poljettu tanner' > 'kisakenttä' > 'kisa, leikki, tanssi' ei semanttisena ilmiönä tietysti ole mitenkään oudoksuttava. Mainittakoon kuitenkin vertauksen vuoksi, että ranskan *danser* 'tanssia' -verbin kiistanalaisen historian erikoistutkija F. Äppli on asettunut kannattamaan sitä teoriaa, jonka mukaan sanan keskiajanlatinalaiseksi lähtöasuksi oletettu **danetzāre* on sukua saksan substantiiville *Tenne* 'puimatanner' ja verbi on alkuaan merkinnyt 'puimatanterella kisailemista', 'sich auf einer Tenne belustigen' (Kluge—Mitzka¹⁷, 1957, s. v. *tanzen*).

LAURI HAKULINEN

¹⁰ Ehkä voidaan olettaa suorastaan sellaistaakin yhdyssanaa kuin **tanhutanssi* (*tanssi* on varmaankin lainautunut kieleemme jo ennen *tanhun* puheenaolevaa merkityksenkehitystä), koskapa kansanrunoissa ovat melko yleisiä sellaiset konneksiot kuin: »Mäni uksesta ulose, *tanhuwalle tantsimaane*» (Sakkola, SS s.v. *tanhua*), »Ilo jäi ison kottii, *tantsut* veikon *tanhuwal*» (Rautu, VR XIII: 4 n:o 10744); vrt. myös VR IV 4749. Huom. edelleen sellaiset sammakkoa tarkoittavat yleiset arvoitustoisinnot kuin: »Kävi tässä kääriäinen . . . teki *tanssin tanhuwalle* . . .» (Oulu); ks. Haavio—Hautala, Suomen kansan arvoituskirja (1946) s. 359.

Le finnois *tanhu* »dance»

Le finnois moderne *tanhu* 'danse, ronde' (dont il existe les dérivés *tanhuta*, *tanhuilla* et le dial. *tanhata* 'danser, danser en rond, sautiller, gambader') est, selon ce que l'on sait, attesté pour la première fois dans la littérature en 1835, et, selon toute probabilité, il n'est devenu usuel qu'après 1849, grâce à l'influence du nouveau Kalévala. On ne trouve pas le mot dans les variantes originales des poèmes populaires, et c'est Lönnrot qui l'a introduit dans son Kalévala à la place du mot *tanssi* (dér. *tanssaella*), qui est la forme populaire, comme Väinö Kaukonen l'a démontré dans son ouvrage »Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos» (La seconde édition du Kalévala d'Elias Lönnrot) (1955, p. 82, 247). Dans la langue populaire, le mot n'est attesté aujourd'hui que dans le patois de ce que l'on appelle les Finnois des forêts, dans la Scandinavie centrale, mais certains faits laissent supposer que, au début du 19e siècle encore, il devait être employé au moins dans les régions de la Finlande centrale d'où les »Finnois des forêts» partirent comme colons dans la province de Vermland en Suède et les communes avoisinantes de la Norvège au XVIe et au XVIIe siècle. Selon l'auteur, il s'agit du

même mot *tanhu* (*tanhua*, *tanhut* etc.) 'voie du bétail; hangar, abri entre l'étable et le fenil, écurie; place ouverte dans un village', qui est usuel dans tous les dialectes de la Finlande et qui représente un ancien emprunt germanique des langues finnoises de la Baltique (< germ. **tanhu-*, cf. suéd. dial. *tå* 'chemin de village, voie étroite entre des clôtures, partie des pâturages située à proximité du village' etc., all. *zäh* 'résistant'). L'auteur suppose que l'évolution sémantique 'terrain foulé' > 'terrain de jeu' > 'jeu, danse' a d'abord eu lieu dans des mots composés du type de *tanhujuoksu*, que l'on trouve dans le Kalévala, qui signifie 'danse' < 'course ou jeu ayant lieu sur le terrain', et que, par voie d'ellipse, *tanhu* s'est détaché des composés de cette nature pour en venir à signifier, pris isolément aussi, 'jeu, danse'. Le verbe *tanhuta* a pu subir même sans l'intermédiaire du substantif servant de radical l'évolution sémantique 'fouler le terrain' > 'danser'; on aurait là un parallèle à l'évolution sémantique supposée du verbe français *danser* (? < latin médiéval **danetzare*) 'se divertir sur une aire à battre le blé' > 'danser' (Kluge EWDS¹⁷ sous le v. *tanzen*).

LAURI HAKULINEN